

Richard E. Palmer

HERMENÖTİK

ÇEVİREN

Enrahim G6rner

3. Basım

AĞAÇ KİTABEVİ YAYINLARI: 39

FELSEFE: 1

Kitabın adı:

HERMENÖTİK

© Ağaç Kitabevi Yayınları, 2008

Kitabın özgün adı:

HERMENÖTİCS

Interpretation Theory in Schleiermacher, Dilthey and Gadamer

Northwestern University Press, 1969, Evanston, ABD

Yazarı:

Richard E. PALMER

Çeviren:

İbrahim GÖRENER

Yayın Editörü:

Erhan Güngör

ISBN: 978-975-9044-39-8

Birinci Basım: Ekim 2002, İstanbul (Anka Yayınları)

İkinci Basım: Ocak 2003, İstanbul (Anka Yayınları)

Üçüncü Basım: Nisan 2008, İstanbul

Kapak Tasarım:

Yunus Karaaslan

Ofset Hazırlık:

Ağaç Kitabevi Yayınları

Baskı Cilt:

İstanbul Matbaacılık

(0212. 637 93 00)

Merkez: (Kitabevi) Ağaç Kitabevi Fevzipaşa Caddesi Şehitkubilay Sokak No: 6

(PTT Yarı) Fatih/İstanbul

Tel: (0212) 621 83 31 **Faks:** (0212) 621 84 52

Şube: (Yayınevi) Çatalçeşme Sokak Yücer Han No: 46/8 Cağaloğlu Eminönü/İstanbul

Tel: (0212) 514 53 54 **Faks:** (0212) 514 53 55

www.agackitabevi.com

Giriş

sunacaktır.

Yazarı açısından bu eser, bir diğer proje bağlamında -edebiyat yorumu için daha uygun bir yaklaşıma doğru yöneliş projesi kapsamında- bulunmaktadır. Alman hermenötik teorisinde edebiyat yorumundaki problemleri daha köklü ve kapsamlı anlamak için gereken felsefî temeller bulunabilir. Böylece, hermenötiği keşfetmeye yönelik bu eserdeki maksadın bir diğer yönü de ortaya çıkmaktadır: Amerikan edebiyat teorisyenlerinin, edebî analiz tekniklerini uygulamaya yönelmeden önce, felsefî platformda yorumu yeniden sorgulayabilecekleri düşünce kalıplarını belirlemek. Programlı bir şekilde ifade etmek gerekirse, bu kitabın amacı, "Yorum nedir?" sorusunu fenomenolojik bağlamda yeniden keşfetmektir. Bu çalışma, soruya belirli bir yön, -fenomenolojik bir yaklaşım- sunmaktadır. O, fenomenolojik hermeonotiği, diğer tüm şekillerden ayrı olarak, problemi ele almada en uygun ortam olarak görmektedir.

Gelen iki bölüm, bu çalışmanın edebiyat yorumu ile ilişkisi çerçevesinde ve programlandığı amacı ışığında, Amerikan edebiyat tenkidinin durumu ve Amerikan edebî düşüncesinin felsefî olarak yeniden değerlendirilmesine olan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

AMERİKAN EDEBİYAT TENKİDİ HAKKINDA YAYGIN OBJEKTİFLİK ANLAYIŞININ BAZI SONUÇLARI

İngiltere ve Amerika'da edebiyat yorumu, felsefî dille ifade etmek gerekirse, geniş çapta realizm düşüncesi içerisinde ele alınmaktadır.⁵ Bu görüş, örneğin bir edebî eserin dış dünyada "bir yerde" olduğunu, onu algılayanlardan temelde bağımsız olduğunu ileri sürer. Bir kişinin o eseri algılamasının eserin bizzat kendisinden ayrı olduğu ve edebi eser yorumunun amacının da "bizzat eserden" bahsetmek

⁵ Bkz. Neal Oxenhandler, "Ontological Criticism in America and France," *MLR*, LV (1960), 17-18.

olduğu kabul edilir. Yazarın maksadı da eserden kesinlikle ayrı ele alınır. Eser, kendi başına bir "varlık"tır. Bu varlığın kendi güçleri ve dinamikleri de vardır. Tipik bir modern yorumcu, genellikle edebî eserin "varlığının otonom olduğunu" savunur ve kendi görevinin, metin yorum analizi metoduyla bu varlığa nüfuz etmek olduğunu söyler. Realizmin de bir aksiyomu olan nesne-özne ayırımı, edebî eser yorumu için felsefî bir temel ve çalışma çerçevesi olmuştur.

Böyle bir çerçevenin büyük faydaları çok geliştirilen güncel metin analizi sanatında ortaya çıkmaktadır. Bu sanat, kendi gücü ve hassasiyeti konusunda Batılı edebiyat yorum tarihinde hiçbir şeyle mukayese edilemez. Öte yandan öngörülerin dayandığı temelleri sorgulamanın zamanı da gelmiştir. Bu ise en iyi şekilde realist görüş açısı içerisinde iken değil de onun dışında iken ve onu incelemeye almışken gerçekleşir. Avrupa düşüncesinde realist algılama ve yorumlama yaklaşımına ciddi tenkitler sunan bir hareket fenomenolojidir. İngiliz ve Amerikan edebî eser yorumunun dayandığı öngörülerini yeniden değerlendirmek için harekete geçerek, fenomenoloji, Amerikan yorum teori ve pratiği için bir sonraki belirleyici gelişmeye ilk ivmeyi kazandırabileceğini göstermiştir.

Bir fenomenoloji çalışması, realizm ve "bilimsel" bakış açısı arasındaki temel kan bağına, ayrıca edebî yorumun bilimsel düşünce tarzına, yani bilimsel düşüncenin temelindeki objektifliğe, durağan [kurallara bağlı] fikir yürütmeye, tarihî algılama yokluğuna ve analiz etme aşkına indirgendini ortaya koyacaktır. Zira, "teknoloji çağında" tüm göstermelik humanistlikleri ve abartılı olarak şiiri savunmaları ile birlikte, modern edebiyat tenkitçiliğinin bizzat kendisi giderek teknolojik hale gelmiş ve daha ileri giderek bir bilim adamında bulunan yaklaşımı taklit etmiştir. Edebî bir eserin metni (onun otonom "varlığı" bir kenara bırakılarak) bir nesne -"estetik bir obje" olarak ele alınmaya başlanmıştır. Metin, algılayıcı herhangi bir öznenen kesinlikle ayrılarak analiz edilmiş, "analiz"in de "yorum" ile eş anlamlı olduğu

Giriş

varsayılmıştır.

Yakın zamanda bir tür aydın formalizmi içerisindeki sosyal tenkide yaklaşımlar sadece objenin tanımını, onun sosyal bağlamını analize katarak genişletmekle yetinmektedir.⁶ Edebî yorum, tam ifade etmek gerekirse, edebî objenin (veya "varlığın") hâlâ fikrî "ayrıştırmacılık" (biyolojik muhayyile!) çerçevesinde bir alıştırmadan ibaret olduğu şeklinde algılanmaktadır. Tabii ki bu varlık "estetik" bir nesne olduğu için, onu ayırştırmak, bir kurbağayı laboratuarda parçalamak gibi olmayıp daha ziyade "insanileştirmek" anlamındadır. Bununla birlikte, bir bilim adamının bir nesneyi nasıl oluştuğunu incelemek maksadıyla parçalara ayırması yaklaşımı, yorum sanatı için de bir model olmuştur. Edebiyat sınıfındaki öğrencilere, bir eserle ilgili olarak kendi tecrübelerinin o eseri analiz etmeyle hiç ilgisi olmadığı ve bir çeşit yanılgı olduğu zaman zaman söylenir.⁷ Öte yandan öğretmenler, toplantılarında öğrencilerinin edebiyatı "alakasız" gördüklerinden yakınırırlar. Ama, onların realizm metafiziğini içinde barındıran teknolojik yorumlama düşünceleri, yakındıkları bu alakasızlık durumunu bizzat desteklemektedir.

Son dönem Fransız fenomenoloji bilgini Maurice Merleau-Ponty, "bilim eşyayı değiştirir ve onların içerisinde yaşamayı terk eder" demiştir.⁸ Bu ifade Amerikan edebiyat yorumunun başına ne geldiğini tek bir cümle ile anlatmaktadır. Edebî eserin tamamen bizim kontrolümüz altında tahrif edilebilecek bir obje olmadığını unuttuk. Aslında o, geçmişten gelen ve bir şekilde hayata geçirilmesi gereken bir insan sesidir. Bir edebî eserin dünyasını ayırştırmak [tahlil] değil diyalog açar. Ayırştırmacı nesnelcilik bir edebî eseri

⁶ Bkz. Walter Sutton, *Modern American Criticism*, s. 268-90'da önemli son bölüm: "Criticism as a Social Act."

⁷ Burada ben şu eserde de zikredilen "hissi yanılgı"yı kastediyorum: William K. Wimsatt, Jr., *The Verbal Icon*.

⁸ "Eye and Mind" (çev. Carleton Dallery), Merleau-Ponty, *The Primacy of Perception and Other Essays*, ed. James M. Edie, s. 159.

HERMENÖTİK

anlama konusunda uygun bir yol değildir. Modern tenkit, eserin "otonom varlığını" da kuşatarak ona aşırı saygılı görünse de, bu eseri analiz edilecek bir nesne olarak ele almayaya devam etmektedir. Oysa edebî eserler, temelde analiz edilecek nesneler olarak değil, konuşan insanî yapıtlar olarak ele alınınca en iyi şekilde anlaşılabilirler. Bir kişi, muhteşem bir lirik şiir, roman veya tiyatro eserinin canlı dünyasına girecekse, kendi şahsî "dünyasını" riske atmalıdır. Bunu gerçekleştirirken gereken şey, kendisini maskeleymiş bir çeşit bilimsel metot veya parlak ve ince tiplleme ve tasnifleri ile birlikte "tenkit anatomisi"⁹ olmayıp, bir eserin yorumunda nelerin devreye girdiğini insanî olarak anlamaktır.

EDEBÎ YORUM, ESERLERİN YORUMU VE HERMENÖTİK

Bir "nesne" ile değil de bir eserle ilişkisi açısından yorumun işlevi ile anlamamanın ifade ettiği şey –kimilerince ve daha tarihsel olarak– birbirinden farklıdır. "Eser", her zaman için bir insan elinin izini taşır, kelimenin kendisi de bunu çağrıştırır ve o insan (veya Tanrı)'nın eseridir. Öte yandan "bir nesne" bir eser de olabilir, tabiat objesi de. "Nesne" kavramını eser için kullanmak, buradaki önemli bir ayrıntıyı yok saymaktır. Çünkü bir kişi eseri, nesne olarak değil bir eser olarak görmek ister. Edebî tenkit, eser üzerindeki insan parmağını, onun "manasını" açığa çıkarmaya yarayacak bir "metot" veya "teori" aramalıdır. Bu "açığa çıkarma" süreci, bir eserin manasını "anlamak" hermenötüğün odak konusudur. Hermenötik anlama çalışması, özellikle metni anlama işlevidir. Tabiat bilimlerinin tabiat nesnelerini anlamak için metotları vardır. "Eserler" ise, hermenötiğe (hermeneutic), esere eser olarak bakmaya uygun bir anlama "bilimine" ihtiyaç duyar. Şüphesiz "bilimsel analiz" metotları eserlere uygulanabilir ve uygulanmalıdır da, ama bu esnada eserlerin sessiz tabiat nesneleri gibi görüldüğü bilinmelidir. Onların nesnel yönleri dikkate alınınca, bilim-

⁹ İlk başta Northrop Frye'nin *Anatomy of Criticism*'i.

Giriş

sel yorum metotları ile sınanabilirler; ama eser olmaları yönüyle ise daha hassas ve kapsamlı anlama türlerine ihtiyaç duyarlar. Hermenötik sahası bu ikinci konuyu, daha açıkçası anlamının "tarihsel" ve "hümanist" türlerini tasvir etme gayreti olarak geliştirmiştir.

İlerleyen bölümlerde de görüleceği gibi, hermenötik, metnin şerhi ile ilgili teknik ve aletler kümesi olmaktan uzaklaştıkça ve hermenötiksel problem de bizatihi yorumun genel önemi zaviyesinden görülmeye başlandıkça o kendisine has olan boyutuna ulaşabilecektir. Böylece o, iki farklı ama birbiri ile ilişkili dikkat noktasını gündeme getirecektir: Bir metni anlama olayı. Daha kapsamlı bir problem olan "böyle bir metni anlamak ve yorumlamak nedir?" sorusu.

Hermenötiğe ve buna ek olarak edebî yoruma uygun bir teorinin temel unsurlardan birisi, yeterince geniş bir yorumlama düşüncesidir.¹⁰ Bir an için "yorum" kavramının yaygınlığını ve genel kullanımını düşünelim: Bilim adamı, elindeki bilgiyi analiz etmesine "yorum" derken, edebi tenkitçi de bir eseri incelemesine "yorum" diyebilmektedir. Bir dilden tercüme yapana "yorumcu" (interpreter) denilirken, haber yapımcısı da bir haberi "yorumlamaktadır". Bizler, bir arkadaşın ifadesini, memleketten gelen bir mektubu veya yol üzerindeki bir işareti yorumlamaktayız. Gerçekten de sabahleyin uyandıığımızdan itibaren tekrar uykuya dalana kadar biz sürekli "yorumlarız." Uyanınca yanımızdaki saate bakar ve onun manasını yorumlarız: Bugünün hangi gün olduğunu hatırlar, bunun anlamını elde ederek de biz kendimize içerisinde bulunduğumuz dünyanın gidişatını hatırlatır ve gelecek için plan yaparız; kalkarız ve gün boyunca rastladığımız kişilerin söz ve mimiklerini yorumlarız. O halde yorum, insan düşüncesinin belki de en temel hareketidir ve denebilir ki onun varlığı kesintisiz yorumla-

¹⁰ Bkz. Benim makalem, "Toward a Broader Concept of Interpretation," *ISN*, (Kasım 1967), 3-14, ve VII hakkındaki değerlendirme, *JAAR*, XXXVI (Eylül 1968) 243-46.

ma sürecinden ibarettir.

Yorumlama insanın içerisinde yaşadığı dilsel dünyadan daha kapsamlıdır, zira hayvanlar da yorumlama ile varlıklarını sürdürürler. Onlar, dünyadaki bulundukları konumu hissederek. Bir şempanze, köpek veya kedinin önünde bulunan bir parça gıda, hayvan tarafından kendi ihtiyaçları ve deneyimleri çerçevesinde yorumlanacaktır. Kuşlar, kendilerine güneye uçmalarını söyleyen işaretleri bilirler.

Dil dışı seviyelerde sürekli yorumlama olayı, birlikte yaşayan tüm insanların hayatlarına doğrudan girmiştir. Joachim Wach'ın görüşüne göre insan varlığının dil olmaksızın bulunabileceği düşünülebilir ama bir insanın diğeri tarafından tabii olarak anlaşılması, yani yorumlanması olmazsa olmaz.¹¹ Bununla birlikte insan varlığı bildiğimiz kadarıyla her zaman dille ilgilenmiştir. Bu yüzden insanî yorumlamaya dair herhangi bir teori dil fenomeniyle de ilgilenmek zorundadır. Buna ilaveten, insanlar tarafından kullanılan birçok ifade araçlarından hiçbirisi, iletişim kolaylığı ve gücü, veya genel önem açısından dili aşamamışlardır.¹² Dil insanın görüşünü ve düşüncesini –kendisi ve dünyası hakkındaki yaklaşımını (bu ikisi görüldüğü kadar birbirinden ayrı değildirler) şekillendirir. Onun gerçekliği görmesi dil aracılığıyla belirlenmektedir.¹³ Kişi zannedildiğinden daha etkin bir şekilde, yaşamının ibadet, aşk, sosyal davranış, soyut düşünce gibi yönlerine dil aracılığı ile bir yol bulur. Hatta onun duyguları bile dile göre şekillenir. Eğer bu konu derinlemesine ele alınırsa, dilin varlığımızı içerisinde sürdürdüğümüz, hareket ettiğimiz ve sahip olduğumuz bir ortam olduğu açığa çıkar.¹⁴

O halde yorum, kompleks ve kapsamlı bir fenomendir.

¹¹ VI, 1.

¹² Bkz: Ernst Cassirer, *Philosophy of Symbolic Forms*, ve *An Essay on Man* adlı eserinde ilgili bölüm.

¹³ Bkz. Benjamin Whorf, *Language, Thought, and Reality*.

¹⁴ Bkz. İleride gelecek Heidegger ve Gadamer hakkındaki bölümler.

Ama edebi tenkitçi kendi anlayışında bunu ne denli ayrıntılı ve derinlemesine ele almaktadır? Tenkitçilerin analizi yorumla eş tutmaya meyledip etmediklerini kendilerine sormalıyız. Yine, realist metafiziğin ve modern tenkidin birçok şeklinin altında yatan ön kabullerin yorumu oldukça basitleştirmelerini ve hatta mecrasından ayırarak sunuşlarını da araştırmalıyız. Edebî bir çalışma, kendisini tefekkür ve analiz yoluyla anladığımız bir nesne değildir; o, işitmemiz ve (görmekten daha ziyade) "işitme" yoluyla anlamamız gereken bir sestir. Gelecek bölümde de açıklanacağı üzere, anlama hem epistemolojik ve hem de ontolojik yönü olan bir fenomendir. Edebiyatı anlamak, bizim dünyada bulunmamızla ilgisi olan anlamadan daha üstün ve kapsamlı bir anlama formunda temellendirilmelidir. O halde edebi bir eseri anlamak, var oluştan düşünceler dünyasına kayan bilimsel bilgi türü değildir; o bu dünyada oluşla ilgili kişisel tecrübeyi ön plana çıkaran tarihî bir yüzleşmedir.

Hermenötik işte bu son türden olan bir anlama çalışmasıdır. O, anlama teorisinin iki alanını bir arada tutmaya çalışır: bir metni anlama olayında neyin devreye girdiği problemi, ve anlamanın, en temel ve "varoluşçu" bağlamda ne olduğu sorusu. Bir Alman düşünce akımı olarak hermenötik Alman fenomenolojisi ve varoluş felsefesinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Ve şüphesiz, bu türden düşüncelerin metin yorumu konularına uygulanması, Amerikan edebiyat yorumunu zenginleştirmiştir.

Yalın metin yorumundan öteye giden anlama fenomenine yoğun ilgi, hermenötiğe, alışla geldiği üzere sosyal bilimler (humanities) denilen tüm disiplinlere potansiyel olarak büyük bir anlam kazandırmıştır. Hermenötik, insanoğlunun çalışmalarını anlama gayreti olarak tanımlanırsa, yorumun dilsel formlarından öteye gider. Onun temelleri sadece yazılmış çalışmalara değil, herhangi bir sanat eserine de uygulanır. Durum böyle olduğuna göre, hermenötik tüm sosyal bilimler için, - insanoğlunun eserlerini yorumlamayla ilgilenen tüm disiplinler için, bir temeldir. Onun pren-

sipleri sosyal bilimler için bir teorik temel oluşturduğu için kendisi disiplinler arası olmaktan da ötededir;¹⁵ kendi kuralları, tüm sosyal bilim disiplinleri için zorunlu temel bir çalışma olarak görülmelidir.

Bilimsel olan ile tarihsel veya hermenötiksel dediğimiz anlama arasında yukarıda gösterilen zıtlık, sosyal bilimlerde yorumun göze çarpan özelliğine daha fazla bir açıklık getirmektedir. Öte yandan bu, bilimlerde zikredilen yorumun özelliğini de açıklığa kavuşturmaktadır. Hermenötik teori ile ilgili bir çalışma yoluyla, sosyal bilimler kendini bilme konusunda daha tatminkar bir seviyeye ve kendi maksatlarının yapısını daha iyi anlama noktasına ulaşabilecektir.

Bununla birlikte, mevcut bu çalışmanın amacı, hermenötiğin edebi yorum için değerini keşfetmede gereken felsefi altyapıyı oluşturmaktır. Bu temel, bizzat hermenötiği anlama ile de uyum içerisinde olmak zorundadır. Böyle bir anlayışı araştırırken bu kitap modern bir kelime olan "hermeneutics" in Yunanca kökleri ile başlamakta, daha sonra modern çağlarda (hermenötik adı verildiği sürece) hermenötik teori ile ilgili belirgin düşünce gelişimini takip etmekte ve nihayet bu konuyla ilgilenen dört önemli düşünürün ele aldığı konuları biraz detayı ile açıklamaktadır. Bu araştırma, çok yoğun olmamakla birlikte bir temel vermektedir. Eser, hermenötik kavramının çağdaş teolojide nasıl kullanıldığı konusuna girmediği gibi,¹⁶ şimdi Fransa'da yer alan gelişmeleri de tartışmamaktadır.¹⁷ Sonuç bölümü, fenomenolojik hermenötiğin edebî eser yorumu için ne önem arz ettiği ile ilgili bir takım tespitleri vermekle birlikte, bu çalışmanın amacı temelde hermenötiğe felsefî bir giriş olmak ve böylece hermenötiği edebiyat teorileri ile bağlantılı olarak inceleyecek olan bir başka çalışmaya da temel oluşturmaya amaçlamaktadır.

¹⁵ Bkz: *HAMG* ve *AAMG*.

¹⁶ Yukarıda geçen 3 no'lu dipnot bu alandaki kaynakları zikreder.

¹⁷ Ricoeur'un *DI*'ı 5nci bölümde kısmen ele almak istisnasıyla. Ayrıca bkz: Ricoeur, "Existence et herméneutique," *Dialogue*, IV (1965-66), 1-25, ve "La Structure le mot, l'événement," *M&W*, I (1968), 10-30.